GLADIATOREN HADDEN OOK VROUWELIJKE COLLEGA'S

Vrouwen met ZWAARDEN

British Museum.

Amazone en Achillia, basreliëf met twee vrouwelijke gladiatoren. 1ste eeuw na Christus, Halicarnassus (in het huidige Turkije).

Achillia & Amazone zijn de artiestennamen van twee vrouwelijke vechters die de show stalen in oververhitte, gonzende Romeinse arena's. Gladiatoren hadden geen burgerrechten en waren zowat de droesem van de maatschappij, maar ze verdienden wel goed geld. Ook vrouwen namen deel aan het strijdtoneel.

Eliane Van de Ende

Op een bas-reliëf dat zich in het British Museum in Londen bevindt, staan twee vrouwelijke vechtsters, Achillia en Amazone. Het is een van de weinige historische bewijzen van deelname van vrouwen aan gladiatorspelen. Het stukje steen dateert uit de eerste of tweede eeuw voor Christus, en werd gevonden in Halicarnassus (in het huidige Turkije). De vrouwen staan met hun schild nog 'en garde', maar ze zijn blootshoofds, hun helm ligt op de grond. Het gevecht is dus beslecht. Bovenaan staat het Griekse 'apeluthesan', wat 'er is geen verliezer' betekent. Amazone en Achillia zijn 'stantes missi', beiden overwinnaars. Is deze afbeelding dan een schijngevecht? Gaat het om een verpozing om het publiek te amuseren? Een entr'acte in een resem brutale slachtpartijen?

BROOD EN (BLOEDERIGE) SPELEN

Spelen en politiek zijn altijd nauw verbonden geweest in het oude Rome. Keizers begrepen heel goed het politieke belang van de show. De keizer en hoge magistraten zaten vooraan in de eretribune. Met hun grote financiële draagkracht waren ze vaak de belangrijkste organisatoren van het volksamusement. Zo was keizer Nero de eigenaar van de kazerne waar gladiatoren gelogeerd waren en trainden. Octavianus huurde dan weer tienduizenden gladiatoren in voor spektakels. De hoogste gezagdragers en rijke burgers glorieerden met nieuwe spelen, uitbundige decors, nieuwe uitrustingen. De spelen vertolkten de hoogmis van hun macht. En het volk had vertier. Zoals de dichter Juvenalis schreef: 'Want al zo lang, sinds wij als volk ons kiesrecht voor niets hebben verkocht, laat het ons koud om net als vroeger alle hoge posten in staat of leger te verdelen. Nee, men houdt zich koest en vraagt alleen nog maar twee dingen: brood en spelen.'

Gladiatorengevechten hebben zowat 800 jaar bestaan. Het spel, '*munus*' of de verplichting om overledenen te eren, vond zijn oorsprong in de vierde eeuw voor Christus in Phaestum, Italië. Maar wat ooit een minzaam eerbetoon was aan de schimmen van de overledenen, groeide uit tot bloed en spelen. Aanvankelijk werden er spieren gerold op de graftomben van de voorouders, maar bij de eerste druppel bloed stopte het spel … tot het een sport werd.

VECHTEN BIJ TOORTSLICHT

Onder keizer Augustus, de verhevene, zouden de eerste vrouwen het strijdperk binnengetreden zijn. Ook Nero organiseerde volgens geschiedschrijver Dio Cassius ter ere van zijn moeder Agrippina verschillende evenementen, ook met vrouwen die paardreden en vochten. Tacitus schrijft dan weer dat Nero in 63 na Christus vrouwen van senatoren liet afdalen in de arena. Voor de faam en de bekendheid, niet voor het grote geld, aldus de schrijver. Petronius vertelt in *Satyricon* dat er een vrouwelijke wagenmenner zich mat met mannelijke collega's. Martialis en nogmaals Dio Cassius gaan nog verder door te beweren dat vrouwen ook in gevechten met wilde dieren ('venationes') betrokken waren.

In 88 na Christus organiseerde keizer Domitianus dan weer nachtelijke gevechten tussen vrouwen. Bij toortslicht kenden deze een weergaloos succes. Spelen die een hele dag duurden, beoogden een crescendo: 's ochtends de wilde dierengevechten, 's middags de doodstraf voor veroordeelden, wat maar weinig volk lokte. Het was te warm op dat uur van de dag en van de maaltijd. De namiddag was voorbestemd voor de gladiatoren en dat was *full house*. Een avondprogramma met toortslicht en vrouwen (die soms tegen dwergen vochten) zou dan een apotheose geweest zijn.

Gladiatorenspelen met vrouwen kenden blijkbaar ook in de uithoeken van het Romeinse imperium een zeker succes. In Leicester werd een keramiekstuk gevonden met een gat erin, wat er mogelijk op wijst dat het om een sieraad gaat dat om de hals werd gedragen. Het 'hangertje' draagt de naam van 'Lucius, gladiator' maar ook van 'Verecunda, ludia' (speelster, danseres, gladiatrix). En in 1996 werd in Zuid-Londen een

graf van een gecremeerde vrouw uit de eerste eeuw na Christus opgedolven. De verbrande restanten bevonden zich in de marge van de andere graven, maar de grafgiften waren talrijk en rijkelijk. Hoewel betwist, beweren de conservatoren van het Museum of London dat 'the Great Dover Street Woman' een gladiatrice was: 'respected but not respectable'.

ROMEINSE MACHO'S

Was ongewoon amusement de reden waarom vrouwen ook aantraden? Het omkeren van de rollen in een strak georganiseerde mannenmaatschappij? Of was het gangbaar onderdeel van de show? Zoals in 63 na Christus ook Ethiopische kinderen werden opgevoerd die elkaar moesten bekampen? Was de 'tegennatuurlijkheid' precies de aantrekkingskracht, zoals Juvenalis schrijft: 'Hoe kan een vrouw decent zijn door haar hoofd in een helm te steken en het geslacht waarmee ze geboren is, ontkennen?' Daarbij had de dichter het over een zekere Mevia, die tegen wilde beren vocht met speer en ontblote borsten.

Want niet iedereen was opgezet met dat schouwspel. Al rond het begin van onze tijdrekening werd de Tabula Larinas van kracht, een wet die de 'infamia' of oneer van vrouwen uit senatorenkringen wilde voorkomen door te bepalen dat een vrije vrouw onder de 20 jaar verboden werd op podia, in arena's. De militaire keizer Septimius Severius liet de vrouwenspelen in 200 helemaal afschaffen. Maar verdwenen ze daarmee voorgoed van het strijdtoneel? In een inscriptie van de derde eeuw pochte organisator Hostilianus nog dat Ostia, de Romeinse havenstad, de eerste stad was waar 'gladiatrices' vochten.

In een machistische maatschappij als de Romeinse die bol stond van mannelijke heroïek, werd zo'n feminien gevecht wel eens gezien als aantasting van de mannelijke eer. In zijn boek *Gladiatoren* laat de Nederlandse historicus Fik Meijer een sarcastische Juvenalis aan het woord: 'Purperen badjassen en damesolie, wie kent dit niet? Wie zag er nog nooit een vrouw vanachter haar uitdagende schild voortdurend de oefenpaal (palus) bestoken met haar zwaard, precies volgens de regels van het spel? Zo'n vrouw is een klaroenstoot waard maar stel dat in haar hart meer omgaat, dat zij traint voor het echte circus? Zo'n gehelmde vrouw meent dat ze alles mag, haar eigen vrouwzijn ontvlucht ze ook, ze houdt van kracht, hoewel ze ook weer geen man wil zijn: dat voelt te koud! Maar als je ooit eens moet verkopen wat je vrouw bezat, dan maak je wel echt indruk met helmbos, degengordel, vechthandschoenen en linkerscheenplaat; of wanneer je vrouwtje op andere wapens overgaat en dus haar beenbeschermers wegdoet, kun jij trots zijn!'

AMAZONES ALS ROLMODEL

Niet alleen de Vestaalse maagden op het schilderij van Jean-Léon Gérôme (*zie 'Like/don't like' hiernaast*) hielden blijkbaar van het rollen van spierballen, ook dames uit de betere kringen - zoals vrouwen van senatoren -, slaven, vreemdelingen en volksvrouwen wilden het strijdperk betreden. Misschien waren de mythische Amazones, vrouwen die volgens de legende hun rechterborst amputeerden om beter te kunnen mikken, wel het lichtende voorbeeld. Eén vrouw op het reliëf in Londen heeft haar artiestennaam Amazone alvast geleend van haar krijgshaftige voormoeders.

Achillia is dan weer de vrouwelijke variant van de onoverwinnelijke held Achilles met zijn kwetsbare pees. Achillia zou het pseudoniem zijn van Eren, de dochter van een prostituee die na een mislukte abortus haar pasgeborene achterliet voor de tempel van Vesta. De bewaaksters van het Heilig Vuur brachten haar naar een rijke patriciërsfamilie, waar de kokkin zich over haar ontfermde. Maar het kind was behoorlijk rebels: ze jokte, stal, was allesbehalve onderdanig tot grote wanhoop van Dominus, de heer des huizes. Zelfs zweepslagen brachten geen soelaas en dus verkocht hij haar aan een 'lanista', een trainer van gladiatoren. Het kind, al een straatvechtertje, vond er haar wereld, zwoor trouw aan haar 'eigenaar' en werd – met succes – Achillia. En de rest is geschiedenis. ⌘

Elaine Van den Ende is historica en cultuurjournaliste.

In het Gallo-Romeins Museum in Tongeren kunt u van 24 oktober 2015 tot 3 april 2016 naar de tentoonstelling 'Gladiatoren'. www.gallorom einsmuseum.be

Ook vrouwen uit betere kringen wilden vechten in de arena, al was het hun na enige tijd bij wet verboden

Like/don't like

Duim naar boven of naar beneden: het opwaartse, bemoedigende handgebaar bij een puike prestatie en de minachting bij een falen lijkt via het Facebook-icoontje helemaal verankerd in deze tijd. Dat 'duimen' zou een erfenis van de gladiatorenspelen kunnen zijn. De Franse schilder Jean-Léon Gérôme zette in 1872 een finale van een gladiatorenstrijd op doek. *Pollice Verso* toont Vestaalse maagden op de eretribune met een negatief duimgebaar naar de verliezer want 'Pollice verso' (duim naar onder) zou het doodsvonnis betekenen. De Hollywoodfilm *Gladiator* (letterlijk 'de man met een zwaard') uit 2000 inspireerde zich op dat 19de-eeuwse schilderij.

Maar rond dat draaien met duimen bestaat geen eensgezindheid. Oude, klassieke teksten hebben het over 'verso pollice', het omdraaien van een duim en dus mogelijk het strijken van een duim over de keel. Een nog actueel, morbide gebaar. In het oude Rome zou het publiek in de arena dan gescandeerd hebben: 'Jugula!' (keel hem) of 'Missi! (spaar hem). Maar was een duim omhoog of omlaag in die massa mensen in een amfitheater wel te onderscheiden?

Dat de meute opgehitste toeschouwers wel een beslissende rol in het spektakel had, staat buiten kijf. Het publiek en de organisator bepaalden leven of dood van de overwonnen zwaardvechter, al naargelang hij zich in hun ogen dapper had verweerd. Waarschijnlijk zwaaiden ze dan met witte (zak)doeken als ze het leven van een verliezer gespaard wilden zien.

Archeologisch museum Napels.

Bronzen helm uit de gladiatorenschool van Pompeï, 1ste eeuw na Christus.